

Голові разової
спеціалізованої вченої ради
з присудження ступеня
доктора філософії
у Кам'янець-Подільському
національному
університеті імені Івана Огієнка
доктору філологічних наук,
професору РАРИЦЬКОМУ
Олегу Анатолійовичу

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, доцента, професора
кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ДЕВДЮК Іванни Василівни

на дисертаційну роботу

«КАТЕГОРІЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ В ХУДОЖНІХ СИСТЕМАХ МОДЕРНІЗМУ І ПОСТМОДЕРНІЗМУ»

ЧОРНОКОНЬ Вікторії Вікторівни,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

в галузі знань 03 Гуманітарні науки

зі спеціальності 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи

Інтерес літературознавців до проблем модернізму і постмодернізму на сучасному етапі розвитку науки про літературу продовжує неухильно зростати, засвідчуючи, з одного боку, недостатню вичерпність існуючих сьогодні критичних інтерпретацій, з другого – потенціалом сучасних методів і прийомів, які відкривають перед науковцями широкі можливості для висвітлення літературних явищ у нових ракурсах. Особливо затребуваними є студії, які пропонують відстеження словесного дискурсу у світлі функціональності літературознавчих категорій. Із цих позицій дисертаційна робота Чорноконь Вікторії, в якій досліджено форми й засоби поетики невизначеності у творах модернізму і постмодернізму, органічно вписується в русло актуальних теоретико-методологічних стратегій сучасного літературознавства. Важливо, що в дисертації охоплено значний часовий

проміжок, до аналізу залучено велику кількість літературних творів, які розглянуті в контексті культурно-мистецьких процесів кінця XIX – поч. XXI століть. Такий підхід дозволив розглянути особливості вияву поетики невизначеності в діяхронному аспекті, а відтак дійти важливих теоретико-літературних узагальнень щодо генези й співвідношення модернізму та постмодернізму як провідних художніх систем кінця XIX – початку XXI століть.

Тож подана на розгляд дисертаційна робота є науково доцільною, такою, що відповідає потребам часу. Актуальність дослідження аргументована недостатнім висвітленням феномену невизначеності в українському літературознавстві, а також потребою дослідити це явище в контексті розвитку світового письменства означеного періоду. Незаперечним новаторством дисертації є розроблення теоретико-методологічної бази та наукового інструментарію, необхідних для вивчення поетики невизначеності у прозових текстах модернізму і постмодернізму. Звідси теоретичне й практичне значення поданої роботи, яка суттєво збагачує науку про літературу узагальненнями щодо базових концептів модерністського та постмодерністського дискурсів, а також їх актуалізації у творчості окремих письменників.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Структура роботи є логічною і продуманою. Кожен підрозділ є самостійним завершеним дослідженням, водночас у сукупності всі частини становлять органічну цілісність. У «Вступі» конкретизуються мета і завдання роботи, визначаються об'єкт та предмет дослідження, теоретико-методологічна база, обґрунтовується наукова новизна дисертації.

Окреслені у вступі завдання вирішуються у 4-х розділах та 12 підрозділах. У першому розділі розглядаються теоретико-методологічні аспекти дослідження категорії невизначеності, три інші присвячені аналізу художньої невизначеності у прозі письменників різної національно-

культурної приналежності, починаючи із прози Генрі Джеймса і завершуючи романом «Опівнічні діти» Салмана Рушді. Важливо, що й у практичних розділах авторка принагідно торкається літературознавчих проблем стосовно трактування тих чи тих явищ, понять, термінів. Кожна структурна одиниця завершується аргументованими узагальненнями та висновками.

Перший розділ «*Теоретико-методологічні аспекти дослідження категорії невизначеності*», який є важливим теоретичним опертям дослідження, окреслює фундаментальні ідеї наратології і рецептивної естетики, а також базові концепти теоретико-методологічних напрацювань Ролана Барта й Умберто Еко, які, на переконання дисертантки, є найбільш продуктивними для вивчення феномену літературно-художньої невизначеності. Тут акцент зроблено на таких важливих проблемах, що досліджується в контексті принципів поетики невизначеності, як «точка зору» (П. Лаббок), ненадійна нарація, ненадійний розповідач, імпліцитний читач, горизонт очікувань (Г. Яусс, В. Ізер), смерть автора (Р. Барт), відкритий твір (У. Еко) тощо. Позитивне враження справляє логічність і послідовність викладу матеріалу, прозорість і аргументованість суджень, що в дає виразне уявлення про динаміку науково-критичного осмислення феномену невизначеності в літературознавчому дискурсі ХХ століття. Цілком обґрунтованим є висновок до першого розділу, згідно з яким невизначеність як соціокультурне явище формується в контексті реакції на кризові явища перехідної доби, актуалізуючись у літературі у формах недомовленості та приховування, що створює для читачів можливість різночитання.

Виокремлені й описані у першому розділі основні концепти, поняття та ідеї знаходять розвиток та поглиблення у практичних частинах, де розгортаються в різних дискурсах та контекстах, доповнюються свіжими ракурсами. Структурування практичних розділів здійснено за хронологічним принципом. Відповідно другий розділ присвячений вивченню форм художньої невизначеності в модерністській літературі, третій розглядає особливості вияву поетики невизначеності у творах середини ХХ століття,

четвертий – сфокусований на постмодерністських варіантах поетики невизначеності.

Другий розділ *«Парадигма форм художньої невизначеності в модерністській літературі»* є доволі об'ємним, водночас видається найбільш концептуальним і цілісним. Він складається з двох підрозділів, розділених на менші структурні одиниці, які відображають логіку розгортання думки в цій частині роботи. Досліджуючи художній досвід Генрі Джеймса, Джозефа Конрада та Андре Жіда, авторка відносить їх до передмодерністів. У творчості цих письменників, як наголошено в дисертації, сформувалися засади тих наративних стратегій, які визначили тенденції розвитку новітньої літератури. Авторка відзначає у структурі прози авторів такі прикметні ознаки невизначеності, як відмова від всевладдя автора-творця, наявність множинних точок зору, композиційна поліфонія, відсутність прямо висловлених оцінок, апеляція до читача тощо. Цікавими є узагальнення стосовно присутності у творах Дж. Конрада первинного і внутрішнього розповідачів, що дозволяє, як підкреслено в дисертації, вивести розповідь у «часопростір людської екзистенції» (с.74). Власне такий спосіб ведення нарації, позначений тяжінням до суб'єктивації, зустрічаємо у творах цілого ряду письменників кінця XIX – перших десятиліть XX ст., до прикладу, С. Цвайга, Р. Олдінгтона, С. Моема та ін., що доводить приналежність їхньої прози до художньої системи модернізму.

У підрозділі, присвяченому представникам «високого модернізму», а саме Джеймса Джойса, Ф.-Скотта Фіцджеральда, Ернеста Гемінгвея, Вільяма Фолкнера, Джуни Барнс, дисертантка звертає увагу на очевидну ускладненість наратологічних стратегій їхнього прозописма. Аналіз репрезентативних текстів періоду («Улісс», «Великий Гетсбі», «Фієста», «Шум і лють», «Авесаломе, Авесаломе!», «Нічний ліс») дозволив виокремити низку розпізнавальних ознак, в яких представлені можливі варіанти поетики невизначеності в парадигмі зрілого модернізму, як-от фрагментарність, асоціативна образність, наявність амбівалентної антропоніміки, імпліцитних

кодів-сигналів («Великий Гетсбі»), уведення оповідача, який поєднує ознаки гетеродієгетичного і гомодієгетичного типів наратора, використання принципу айсберга (Е. Гемінгвей), наративна поліфонія (В. Фолкнер), непрозорість письма (Дж. Барнс) тощо.

У другому розділі *«На межі модернізму і постмодернізму: ненадійний наратор у контексті стратегій метатекстуальності»* проаналізовано варіативні моделі поетики невизначеності у період так званої «середини віку». Дослідження, здійснене на матеріалі творів «Кінець роману» Грема Гріна, «Політ над гніздом зозулі» Кена Кізі, «Чуже обличчя» Кобо Абе, відстежує ускладнення форми твору за рахунок розгорнутої метатекстуальної рефлексії та наявності ненадійного наратора. Ненадійність підсилена уведенням розповідача, у якого очевидні симптоми шизофренії (Кен Кізі «Політ над гніздом зозулі») та такого, що ховає своє спотворене обличчя за маскою (Кобо Абе «Чуже обличчя»). Усе це, як висновує дисертантка, «дає підстави для виявлення важливих ліній наступності в художньо-естетичному поступі літератури минулого століття» (с.147).

Безсумнівну наукову цінність має четвертий, завершальний, розділ дисертаційного дослідження *«Постмодерністські варіанти поетики невизначеності»*. Це найбільш новаторська частина дисертації, адже в ній розглядаються твори сучасних авторів, літературознавче осмислення яких перебуває в нас на етапі становлення. Вихідною у цій частині роботи є теза про продуктивність художніх стратегій невизначеності в рамках постмодерністської парадигми. Наведену думку авторка надалі переконливо аргументує на матеріалі літературних взірців кінця ХХ – початку ХХІ століть, як-от «Історія світу в 10 ½ розділах» та «Папуга Флобера» Джуліана Барнса.

Грунтовний текстуальний аналіз творів Джуліана Барнса, Мартіна Еміса, Джона Фаулза, Джона Кутсі, Кадзуо Ішігуро, Салмана Рушді, який супроводжується вдалим підбором ілюстративних цитат, дозволив виявити основні засоби й форми, що використовуються для реалізації стратегії невизначеності. До них дисертантка відносить засоби наративної гри та

фрагментованої структури, парадоксальне поєднання фіктивного і фактуального, реального і фентезійного; широке введення асоціативно-символічної образності, використання образів-симулякрів тощо. Особливо продуктивним прийомом творення поезики невизначеності Вікторія Чорноконь вважає гру з часом, що наочно представлений у прозі М. Еміса через накладання хронотопних планів, переплетення минулого і теперішнього, а також експерименти зі зворотним рухом часу і розщепленою свідомістю. У ході дослідження дисертантка доходить переконливого висновку про те, що концепція множинності світу як сутнісна ознака постмодерністської парадигми є важливим чинником, який стимулює творчу активність читача, перетворюючи його в суб'єкт творчого процесу.

Наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення

Внаслідок дослідження різних аспектів літературно-художньої невизначеності в літературі новітньої доби запропоновано визначення категорії невизначеності; з'ясовано генезу та еволюцію, а також форми і засоби поезики невизначеності, їхнє функціональне значення в художніх системах модернізму і постмодернізму; встановлено новий теоретико-літературний вимір їх співвідношення.

Теоретичне значення роботи полягає у можливості здійснення нових розробок у галузі історичної і теоретичної поетик, вивченні проблем співвідношення модернізму і постмодернізму, дослідженні свіжих ракурсів стратегії художньої невизначеності на матеріалі національних літератур та світової літератури загалом.

Прикладний аспект одержаних результатів та основних ідей полягає у можливості їх використання під час викладання світової літератури в закладах вищої освіти, написанні підручників, навчальних посібників та різних методичних матеріалів із проблем вивчення теорії літератури та розвитку світової літератури на відповідних спецкурсах і семінарах.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація характеризується дотриманням логіко-структурної схеми дослідження, відповідністю наукових результатів задекларованій меті й завданням. Порухень академічної доброчесності не виявлено.

Авторська позиція, формулювання методологічних засад та основні положення дисертації оприлюднені на 11 наукових і науково-практичних конференціях різного рівня. Авторські напрацювання викладено в 14-ти публікаціях, з них 3 статті в наукових фахових виданнях України. Кількість і обсяг публікацій відповідають чинним вимогам до оприлюднення матеріалів дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Вікторії Черноконь, вважаю за необхідне висловити деякі зауваження та побажання, а також в'яснити питання, які увиразнять під час захисту позицію авторки щодо ключових положень роботи:

1. У «Вступі» в рубриці «Об'єкт дослідження» доцільно було б означити обрані для аналізу тексти та представити більш розлоге обґрунтування вибору тих чи тих літературних зразків.

2. У контексті досліджуваної проблеми варто було б також взяти до уваги прийом «подвійного бачення», який ліг в основу структурування образів у прозі Ф.-С. Фіцджеральда та може розглядатися авторською адаптацією «точки зору». Вперше сформульований Малколмом Коулі у «Вступі до оповідань Ф.-Скотта Фіцджеральда» (Cowley M. The Introduction to the Stories of F. Scott Fitzgerald. New York, 1951), цей прийом передбачає розкриття в ході розвитку дії контрасту, утримування двох протилежних точок зору, які вступають між собою в конфлікт. Одним із найбільш яскравих втілень «подвійного бачення» вважається образ оповідача Ніка Карравей у «Великому Гетсбі», який бере участь у подіях і водночас пояснює дію роману, тобто, є учасником і спостерігачем в одній особі. Аналіз твору в такому ракурсі розширив би дослідницький спектр поетики невизначеності.

3. В одному зі своїх інтерв'ю газеті *Paris Review* за 1958 рік Ернест Гемінгвей сказав: «Літературна творчість видається мені схожою на айсберг. Видно тільки восьму частину того, що перебуває у воді. Треба викидати все, що можна викинути. Це зміцнює наш айсберг, все викинуте йде під воду. Та якщо письменник пропустить щось, чого він не знає, але повинен знати, в його розповіді з'явиться дірка». Як, на Вашу думку, наведені міркування письменника корелюють із поетикою невизначеності? Чи можна вважати так звані «пусті місця» в аналізованих вами текстах достатньо «заповненими» та чи не видаються подекуди «дірявими», якщо користуватися лексикою Гемінгвея?

4. У підрозділі, присвяченому творчості Джуліана Барнса, варто було б, бодай побіжно, згадати роман «Як усе було» (“Talking it over”), тим паче, що епіграфом до твору є слова «Бреше, як очевидець» (“He lies like an eye-witness”), які уже на самому початку наративу сигналізують про невизначеність та ймовірну недостовірність представленої інформації. Вважаю, що авторський підхід до конструювання художнього матеріалу послужив би вдалою ілюстрацією поетики невизначеності в межах постмодерністської парадигми.

5. Незрозумілим є покликання на російськомовну версію монографії А. Кеттла «An Introduction to the English Novel», адже оригінал книги є у вільному доступі в електронному варіанті: URL: <https://archive.org/details/introductiontoth002032mbp/page/n7/mode/2up>

Робота подекуди містить пунктуаційні та стилістичні огріхи, проте вони в жодному разі не впливають на зміст і сутність дослідження, яке відзначається науковою новизною, спробами авторки представити новітній креативний погляд на актуальні проблеми поетики модернізму та постмодернізму.

Загальна оцінка дисертації

Отож, дисертаційне дослідження «Категорія невизначеності в художніх системах модернізму і постмодернізму» Чорноконь Вікторії Вікторівни є завершеною і самостійною науковою працею, яка містить наукову новизну, має теоретичне та практичне значення, характеризується аргументованістю висновків. Дисертаційна робота відповідає спеціальності 035 Філологія Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2023 р., № 502 від 19.05.2023 р., а її авторка, Вікторія Вікторівна ЧОРНОКОНЬ, заслуговує присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент,
доктор філологічних наук,
доцент, професор кафедри світової
літератури і порівняльного літературознавства
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
ДЕВДЮК Іванна Василівна

І. В. Девдюк
ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу кадрів
Орест СМІШКО
» _____ 20__ р.